

מדרום (שוב) תיפתח הרעה

עתידי יחסי מצרים-ישראל – בחזרה לעימות?

דן אלדר

השלום המעוות

על לכוף שנות השבעים של המאה העשרים היתה מצרים האויב הקיומי הנחוש ביותר של ישראל. החלטתו ההיסטורית של הנשיא **אנואר סאדאת** להגיע להסכם שלום עם ישראל, נועדה להשיג את מטרתה האסטרטגית של מצרים בכל האמצעים למעט בדרך המלחמה, שעליה לא היתה תפארתה. כאשר הצהיר סאדאת: "לא עוד מלחמות", היה זה מתוך שהסיק כי הדרך היחידה שבאמצעותה ישיב את ריבונותה של מצרים בסיני היא חתימה על חוזה שלום נפרד עם ישראל, תוך הסתייעות בארה"ב.

משה ששון, שגרירה השני של ישראל במצרים, הצביע על מניעה של מצרים בפיכחון נטול אשליות: "מנקודת הראות המצרית, התפתחות זו לא נבעה ממסירות לערך השלום שלעצמו, אף לא מתמורה אידיאולוגית כלשהי. למעשה היא נבעה מאינטרסים מצריים לאומיים טהורים".¹

הסכם השלום בין ישראל לבין מצרים, שנועד להיות בר-קיימא, יציב ובלתי הפיך, נערך בין מדינה דמוקרטית לבין משטר רודני; בין חברה בעלת תרבות פוליטית ונורמות מערביות לבין חברה מוסלמית מזרחית בעלת השקפת עולם, התייחסות וקודים תרבותיים שונים בכל הנוגע למשמעותם של שלום, קדושת החיים, אמת וצדק. לפיכך, השלום בין ישראל לשכנתה הדרומית הנו מטבע ברייתו, שברירי, פגיע והפיך.

ד"ר דן אלדר היה חוקר בכיר במשרד ראש הממשלה בנושאי המזרח התיכון (1978-1998) ופרשן בנושאים בינלאומיים ב"הארץ" (1976-1978). כמו-כן פרסם מאמרים וסקירות בהיסטוריה מודרנית של המזה"ת. זהו מאמרו הראשון ב**נתיב**.

ניתוח רטרוספקטיבי של מדיניות מצרים כלפי ישראל מאז חתמו שתי המדינות על חוזה השלום ביניהן ב-1979, מצביע על כך כי אסטרטגיית ה"שלום" של מצרים טעונה עוינות וחשדנות כלפי האויבת לשעבר. תפישת השלום המצרית עדיין טומנת בחובה פוטנציאל לעימות בין שתי המדינות, שעלול להובילן אל סף מלחמה. היחסים בין שתי המדינות, המתוארים כ"שלום קר" זה למעלה משני עשורים, רוויים ברגשות איבה עממיים של הציבור המצרי כלפי ישראל, הציונות והעם היהודי. אמצעי התקשורת המצריים אינם נרתעים מדמוניזציה של ישראל ומנהיגיה ומדה-הומניזציה של העם היהודי, ומסיתים את הציבור באמצעות פרסום מאמרים וקריקטורות אנטישמיים.

בעוד ישראל ייחלה לשלום אמיתי ונורמלי עם מצרים, ובעקבותיה עם מדינות ערביות אחרות, מצרים העניקה לשלום עם ישראל את משמעותו המצומצמת ביותר האפשרית. על אף שאספה אל חיקה את פירות השלום, והסיוע האמריקאי בכללם – ברמה הדו-צדדית היא גמלה לישראל בוותורים אידיאולוגיים ודיפלומטיים מצומצמים ביותר. **פואד עג'מי**, מבכירי האינטלקטואלים והמומחים העולמיים בנושאי המזה"ת, היטיב לאבחן את הא-סימטריה במשוואת השלום בין מצרים לישראל, בקובעו כי "מצרים... נשארת בתוך תחומי הכדאיות. היא לא קיבלה על עצמה מאבק אינטלקטואלי למען השלום".² המצרים עדיין לא הפנימו את הצורך בהתפייסות אמיתית עם ישראל, והנהגתם לא ניסתה עד כה לעצב מחדש את דעת הקהל ודפוס תודעתה בכיוון זה. ישראל עדיין נתפשת, אם לא כאויב מוצהר, הרי לבטח כיריבתה הגדולה של מצרים על

¹ Moshe Sasson, "Egypt and Israel: Twenty Years After Peace", Middle East Insight, January-February 2001.

² פואד עג'מי, **ארמון החלומות של הערבים – אויסיאה של דור**, עם עובד, 1998, ע' 264.

ההגמוניה האזורית, וכמתחרה מסוכנת על פירות השלום.

מנהיגי מצרים מאז סאדאת, קרי, הנשיא **חוסני מובארק** ושר החוץ לשעבר **עמרו מוסא**, המנסח והמוציא לפועל העיקרי של מדיניות החוץ המצרית בעשור האחרון וכיום מזכ"ל הליגה הערבית, תופשים את מטרת תהליך השלום עם ישראל כדרך שנועדה לכווצה ל"ממדיה הטבעיים", דהיינו, להחזירה לגבולותיה שלפני 1967 ולנשלה מנכסיה האסטרטגיים. לחצם המתמיד לאלץ את ישראל לשקיפות רבה יותר בכל הנוגע ליכולות ההרתעה האסטרטגיות שלה, הנו אחד מעמודי התווך בתפישה המצרית את ישראל כאיום אסטרטגי מתמיד.³ גם היחסים האסטרטגיים המתפתחים בשנים האחרונות בין ישראל לתורכיה, הם מקור לדאגה גוברת אצל מקבלי ההחלטות במצרים, הרואים גם בתהליך זה איום לציבות האזורית במזה"ת.⁴ למעשה, מצרים מנהלת את יחסיה עם ישראל כ"משחק סכום אפסי". הנשיא מובארק מפגין אמנם מחויבות לחוזה השלום הפורמלי כלשונו, אך לא כרוחו. מאז עלה לשלטון הוא מתחמק בהתמדה, באופן סמלי רב-משמעות, מביקור רשמי בישראל, למעט ביקור אחד – בהלווייתו של ראש-הממשלה המנוח **יצחק רבין**. כל הקשרים הדו-צדדיים בין מצרים לישראל הוקפאו זה מכבר על-ידי מצרים בכל התחומים המאפיינים יחסי שלום תקינים ונורמליים – תיירות, סחר, תעשייה. ה-18.9.1998 – יום השנה העשרים לציון הסכמי קמפ-דיוויד שהיו המסד לחוזה השלום המצרי-ישראלי – עבר במצרים ללא אזכור ציבורי כלשהו.⁵ תחושת אכזבה ותסכול היתה נחלת מרבית המצרים נוכח תוצאותיהן של עשרים שנות "שלום" עם ישראל, שלא ענו על ציפיותיהם.

דיפלומטיה מכשילה

חותמה על חוזה השלום עם ישראל ב-1979, אותה מצרים למדינות ערביות אחרות ללכת בעקבותיה, אך ללא הצלחה. אולם דווקא ב-1993, כאשר הושגה פריצת הדרך באוסלו בין ישראל לאש"פ, ללא מעורבותה של מצרים, היה הדבר לצנינים בעיניה ומנהיגיה הביעו דאגה נוכח התפתחות זו – מצרים חדלה להיות הגורם הערבי היחיד המקיים דיאלוג ישיר עם ישראל.

מאז חתימת חוזה השלום בין ירדן לישראל ב-1994, בעקבות מו"מ ישיר בין שתי המדינות, דומה לעתים כי מצרים מתחרטת על צעדה ההיסטורי ב-1979. כאשר תהליך הנורמליזציה ביחסים שבין ישראל לבין אחדות ממדינות ערב במגרב ובמפרץ הפרסי צבר תאוצה ב-1994 וב-1995, ניסתה מצרים לבולמו, מחשש לאובדן השפעתה בהכתבת הקצב של תהליך השלום בכללו.⁶ מצרים הפכה למעשה לגורם

מכשיל בעידן של תקווה גוברת לשלום; כך לדוגמה, פעלה בוועידה הראשונה לשיתוף-פעולה כלכלי במזה"ת, שהתכנסה ברבאט בנובמבר 1994. התפישה שרווחה במצרים באותה עת גרסה כי מיזמים לשיתוף פעולה כלכלי בין ערבים לישראלים יהיו גורם מתחרה למצרים ויבואו על חשבונה, דוגמת עקיפה אפשרית של תעלת סואץ על-ידי מדינות המפרץ שיסחרו עם ישראל.⁷

מצרים הפכה למתנגדת הנחושה ביותר לרעיונותיו של **שמעון פרס** בדבר "השוק המשותף של המזה"ת" שאמור היה להוביל ל"מזרח תיכון חדש", ודובריה הביעו רתיעה נחרצת מרעיון שילובה של ישראל בליגה הערבית, ובכך הפכו את חזונו לאשליה. ככל שהעריכה מצרים כי תהליך השלום מתקדם, כך הפכו מנהיגיה מודאגים יותר. הם יזמו כינוסי פסגה מצומצמים של מנהיגי מדינות ערב כדי לעכב את ההתקדמות, המהירה מדי לטעמם, של תהליך הנרמול הישראלי-ערבי. הצהרות חתומות על-ידי 200 פוליטיקאים, פרופסורים ואנשי ציבור מצריים, הזהירו מפני "סכנה מרחפת המאיימת על עתיד האומה הערבית".⁸

מצרים העדיפה להאט ככל שניתן את תהליכי השלום והנרמול, כדי לשמר את הלגיטימציה הבינערבית לפעלתנותה הדיפלומטית. דומה כי זו הפכה במהלך העשור האחרון ל"ענף היצוא" העיקרי של מצרים. ככל שנשחק מעמדה הייחודי כמדינה ערבית יחידה בעלת חוזה שלום עם ישראל, שוב לא יכלו מנהיגיה לצפות לקבל כמובנים מאליהם את תמיכת ישראל, אוהדיה בארה"ב והמשך הסיוע האמריקאי למצרים. מוקד שיתוף הפעולה המדיני בין ארה"ב למצרים נסב עד אז על ניהול תהליך השלום הישראלי-ערבי.⁹ ככל שהשלום הכולל הקדים את הבשלתו, גברה דאגתה של מצרים מפני שחיקת חשיבותה בעיני ארה"ב, וכתוצאה מכך החלה לחשוש מפני בחינה אמריקאית מחודשת של הסיוע הצבאי והפיננסי לו זכתה מאז חתימת חוזה השלום עם ישראל. האטת תהליך השלום נועדה אפוא לשרת את מאבקה של מצרים להישרדותה כגורם אזורי, מתווך ומקשר, הרלבנטי לתהליך השלום.

באורח פרדוכסלי, מדיניות ממשלות ישראל בראשות אנשי מפלגת העבודה, יצחק רבין, שמעון פרס ו**אהוד ברק**, אשר ניסו לקדם את התהליך המדיני, הכבידה דווקא על מצרים, שכן היא הגבילה את מרחב התמרון המצרי להשיג באמצעות "תהליך השלום" את גימודה של ישראל. מעצבי המדיניות המצרית נותרו מתוסכלים ונוכחים בעיקר בתקופת רבין-פרס, כאשר נגררו באירצון אחרי תנופתה הדיפלומטית של ישראל. לא מקרה הוא שב-1995, רה"מ דאז, יצחק רבין, מצא לנכון לציין בפומבי את "הרוחות הרעות" המנשבות משרד החוץ המצרי.

³ Ami Ayalon, "Egypt", in *Middle East Contemporary Survey (MECS)* 1994, Bruce Maddy-Weitzman (ed.), Dayan Center, Tel Aviv, Westview Press, vol.18, p.279; Steven A. Cook, "Egypt – Still America's Partner?" *Middle East Quarterly*, June 2000 pp.3-12; פואד עגימי, שם, ע' 230.

⁴ Ami Ayalon, "Egypt", in *MECS* 1998, Bruce Maddy-Weitzman (ed.), Westview Press, US 2001, vol.22, p. 243; *Al-Ahram Weekly*, Aug. 2-8, 2001, issue No. 545.

⁵ *Ibid*, *MECS*, 1998.

⁶ Steven A. Cook, "Egypt – Still America's Partner?" *Middle East Quarterly*, June 2000, *ibid*.

⁷ *MECS*, 1995, vol.19, pp.265-266.

⁸ *Ibid*, *MECS*, 1995.

⁹ Chas.W.Freeman, Jr., "US-Egyptian Defense Relations", *Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role*, Phebe Marr (ed.), NDU Press, Washington, 1999, p. 204; Rosemary Holis, "Capitalizing on Diplomacy", *Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role*, p.130.

מאז לא חדלו רוחות אלו לנשב מקהיר. מנקודת הראות המצרית, לא די בכך שישאל לא התכוצה, כצפוי, לממדיה ה"טבעיים", אלא היא אף השכילה לשמר את עוצמתה הצבאית והאסטרטגית ולהפיק יתרונות מדיניים וכלכליים נוספים בנסיבות החדשות שנוצרו.

לעומת זאת, מדיניות ישראל בהנהגת ממשלת הימין, בראשות **בנימין נתניהו** ב-1996-1999, שהסכמי "אוסלו" לא היו לרוחה ואשר התנגדה ללידתה של מדינה פלשתינית בשיע – מדיניות זו "העניקה" למצרים מרווח נשימה דיפלומטי גדול יותר בזירות הבינערבית והבינלאומית. למצרים התאפשר אז להציג עצמה כמי שמחלצת את התהליך המדיני מן המבוי הסתום אליו נקלע, ולפיכך כגורם מקשר ומפשר שלא ניתן לוותר עליו במזה"ת.¹⁰ רה"מ נתניהו הפך לשק החבטות של התקשורת המצרית, וההתקפות עליו שאבו השראתן מן הנשיא מובארק, שלא הסתיר את עוינותו האישית כלפי ראש ממשלת ישראל.¹¹ ב-1997 הובילה התייחסות זו להחלטת איגודי התעשיינים והעסקים במצרים להקפיא את כל קשרי הסחר עם ישראל, וכן לסילוק חברים מאיגודי העיתונאים והסופרים במצרים אשר הביעו תמיכה פומבית בנרמול היחסים עם ישראל.¹² ככלל, החשיבו מקבלי ההחלטות במדיניות החוץ המצרית את כל ראשי ממשלות ישראל כעשויים מקשה אחת – כמי שמנסים להרוויח זמן "כדי להשיג יתרונות פוליטיים וכלכליים".¹³

הקלף הפלשתיני

אורך מרבית התהליך המדיני במסלולו הישראלי-פלשתיני, תפקדה מצרים כפטרונת הרשות הפלשתינית (להלן הרש"פ), והתייצבה לצדה כמשקל נגד לישראל – לא כמי שמעוניינת למלא בתהליך תפקיד בונה, כמתווך שלום הוגן. כאשר המו"מ או המגעים בין ישראל לרש"פ הגיעו לצומתי דרכים שבהן נדרשו הכרעות, תשומת הדיפלומטיה המצרית בראשות עמרו מוסא לתהליך, היתה בדרך כלל שלילית. היה זה שר החוץ המצרי לשעבר אשר ניסח ועיצב את המדיניות המצרית בדבר הזיקה המחייבת והמותנית בין נורמליזציה מלאה של יחסי מצרים וישראל לבין הסדר סופי של הבעיה הפלשתינית, כאשר האחרון קודם לראשון.¹⁴ כך נהגו מצרים בדצמבר '96 ובינואר '97, כאשר לפי דוברים ישראלים רשמיים, הובילה מצרים את הפלשתינים לדחות את אשרור "הסכם חברון".¹⁵

ביטוי בולט במיוחד להתנהלותה של מצרים בנושא הפלשתיני, ניתן בזמן כינוסה של ועידת קמפ־דייוויד בארה"ב בקיץ 2000 בהשתתפות ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד ברק, יו"ר הרש"פ ערפאת ובחסות נשיא ארה"ב דאז קלינטון.

אין ספק כי בכל ניתוח עתידי של הסיבות שהובילו לפרוץ האינתיפאדה הפלשתינית השנייה, מן הראוי יהיה לשקול בין היתר את התפקיד השלילי שמילא הנשיא מובארק ב"חישוב" ערפאת בעת כינוס הוועידה, שכישלונה הוביל לקריסת תהליך השלום הישראלי-פלשתיני כולו. סירובו של נשיא מצרים לסייע בידי הנשיא קלינטון לשכנע את ערפאת להתקדם לקראת פתרון, תוך כדי איום על המנהיג הפלשתיני כי ייחשב בוגד אם יקבל את ההצעות שהועלו בוועידה, ושליחת כל לגיטימציה ממנו לקבל החלטות הנוגעות לירושלים ולמקומות הקדושים – עמדה זו של מצרים היתה הרסנית ותרמה לשיתוק ועידת "קמפ־דייוויד".¹⁶ התקשורת המצרית הרשמית והרשמית-למחצה, כמו גם אנשי הדת במסגדים, תקפו את ממשל הנשיא קלינטון בשל מה שתואר כפנייתו למדינות ערב ללחוץ על ערפאת כדי להשיג ויתורים בנושא ירושלים.¹⁷

התגובה המצרית לפרוץ האלימות הפלשתינית בספטמבר 2000 גבלה במעין קתרוזיס לאומי. מייצגו הבולט של הקו הנוקשה במצרים ובעולם הערבי בכללו, עמרו מוסא, הצהיר, בתחושת הקלה כמעט, בריאיון לעיתון הלבנוני א־ספיר, כי "תהליך השלום חוסל". הוא ציין, בעקבות כינוס חירום של הליגה הערבית בקהיר, כי "כרגע ניתנת עדיפות עליונה לעמדה הנחושה שנוקט העם הפלשתיני ולהתנגדותו לכיבוש הישראלי". מוסא הבטיח כי "מצרים לא תכונן יחסים עם ישראל, אלא אם כן יעוצב תהליך שלום חדש שישלב זכויות לערבים". לדבריו, מן הראוי היה לנקוט בכל האמצעים למנוע את "חדירת" ישראל לעולם הערבי. הוא קרא לערבים לסייע לאינתיפאדה הפלשתינית על-ידי נקיטת עמדה פאן-ערבית, ולסרב לחזור ל"מסגרות הישנות" של המו"מ עם ישראל.¹⁸

הסיכוי שנפתח עבור מצרים, עם פרוץ האינתיפאדה, לשלוט בתבערת עימות בעצימות נמוכה בין ישראל לפלשתינים, תאם את אסטרטגיית ה"שלום" שלה ואת אירצונה לקדם את יחסיה עם ישראל מעבר לשלום "קר" ופורמלי. מוסא, שנישא על גל גואה של הלכי רוח אנטי-ישראליים, הפך לגיבור עממי; בפזמון פופולרי שרווח ברחובות ערי מצרים ב-2001 נאמר: "אני אוהב את מוסא ושונא את ישראל".¹⁹

עשרות אלפי מצרים מכל מגזרי האוכלוסייה יצאו להפגנות נגד ישראל בדרישה לנתק את כל סוגי היחסים עמה. מאז פרוץ האלימות הפלשתינית, ציין הנשיא המצרי בהודמנויות אחדות, לרבות אחרי פיגועי ה-11 בספטמבר 2001 בארה"ב, כי פיגועי ההתאבדות הפלשתיניים בתל-אביב בתוך גבולות ישראל שלפני 1967, אינם מהווים מעשי טרור.²⁰ כך הזין הנשיא המצרי את הלכי הרוח בארצו, וניזון מהם ברזומנות.

¹⁰ Ibrahim Nafi, "Unity Above All", *Al-Ahram Weekly*, Dec.13-19, 2001.

¹¹ Op. cit., *MECS*, 1998, p.243.

¹² Meir Hatina, "Egypt" in *MECS*, 1997, vol. 21, p. 326.

¹³ *Al-Ahram Weekly*, Nov.2-8, 2000, issue No. 506.

¹⁴ George Ziad, "Egypt's Diplomatic Dynamo Goes Regional", *The Jerusalem Report*, Apr.9, 2001.

¹⁵ הארץ, 25.10.2000.

¹⁶ Thomas Friedman, "The Egypt Game", *NYT*, Aug.1, 2000; *Al-Ahram Weekly*, Sep.14-20, 2000 issue No.499; Ibrahim Nafi, "Reality Hits Home", *Al-Ahram Weekly*, Aug.24-30,2000, issue No.496; *Al-Ahram Weekly*, Dec.28, 2000-Jan.3, 2001, issue No.514.

¹⁷ הארץ, 6.8.2000.

¹⁸ הארץ, 25.10.2000.

¹⁹ *Washington Post*, Aug.2, 2001.

²⁰ Patrick Clawson and Amy W. Hawthorne, "Assessing the \$959 Million in Accelerated Economic Aid to Egypt", *Policy Watch*, No.591, 7.1.2002, Washington Institute for Near East Policy, (Internet version).

להוביל את מצרים לצחצוח חרבות, בנסיבות שיתפשו על-ידיה כגלישה לתהום במדרון ההיסטוריה.

האינטלקטואלים המצריים, ובהם גם אנשי שמאל וליברלים, הם מן המתנגדים הצעקניים ביותר לשלום עם ישראל. בעוד אינטלקטואלים מערביים נתפשים בדרך כלל כמחוללי שינוי, תומכים בשלום אוניברסלי ובזכויות אדם, האינטלקטואלים המצריים, לרבות סופרים, עיתונאים ועורכי-דין, הם מובילים נוקשים של הקו הלוחמני בכל הקשור לישראל. לדידם, השלום "הפרעוני" שחתם הנשיא סאדאת עם ישראל הנו בבחינת בגידה, ולפיכך הם מתנגדים לכל דיאלוג ופיוס עמה. מנקודת ראותם, מאחר שטרם נוצרו תנאים נוחים, אלבא דמצרים, לפתרון צבאי כולל של יחסי הערבים עם ישראל, מעדיפים האינטלקטואלים המצריים את "השלום הקר" כברירת מחדל. לשיטתם, שלום "חס", נורמלי, הנו בלתי-אפשרי בין מיעוט עשיר – קרי ישראל – לבין הרוב העני של הערבים. רבים מן האינטלקטואלים המצריים מעורבים, לפיכך, בפעילות המציגה את ישראל "כמטרה לשנאה עבור המצרי הפשוט".²⁶ בכך האינטלקטואלים המצריים הם, למעשה, פקידי מדינה משכילים המבססים לגיטימציה ציבורית למדיניות ה"שלום הקר" של המשטר, שהיא גירסה פרגמטית חדשה לעמדה הנאצרית הפאן-ערבית כלפי ישראל. המשטר, בתורו, מצדיק את עמדותיו האנטי-ישראליות בטיעון של היענות לרצון העם. אחדים מן האינטלקטואלים מודים לעתים, בגילוי נדיר של כנות, כי השאלה הטורדת ביותר את מנוחתם נוגעת לסוגיית התפקיד העתידי שתמלא מצרים במזה"ת לאחר שייכון שלום כולל עם ישראל.²⁷ סוגיה זו טורדת גם את מנוחתם של המנהיגים הפוליטיים ומקבלי ההחלטות של מדיניות החוץ בקהיר. בהימוג תפארת העבר ובהעדר חזון לעתיד, נותרו המניפולציות הדיפלומטיות, שנועדו לעכב ולדחות ככל הניתן את ההתקדמות לקראת שלום אמת עם ישראל, כמשענת קנה רצוף למניעת "קמילתה" של מצרים.

הסדר העולמי החדש החד-קוטבי, שנתכונן על הריסות קריסת בריה"מ והגוש המזרחי, הדומיננטיות של הקפיטליזם בנוסחו האמריקאי וה"גלובליזציה", אינם נתפשים במצרים כהתפתחויות ותחליכים המיטיבים עמה. מצרים עדיין משתייכת לקבוצת מדינות גדולה הניצבות חדלות-אונים נוכח אתגרים חברתיים, כלכליים ודמוגרפיים, המאיימים על יציבותן הפנימית. מצרים נכשלה עד כה בהשתלבות בתהליך הגלובליזציה מבחינה כלכלית ותודעתית. לא די בכך שהמצרים נעדרים תשתיות וידע טכנולוגיים מודרניים, העשויים להקל עליהם את התחרות בשוק העולמי, אלא שהם חוששים מלאבד את זהותם

עם זאת, מתוך חשש לזליגת האינתיפאדה לרחובות ערי מצרים ופוטנציאל התרחבותה להפגנות נגד המשטר, הציב מובארק פרמטרים למחאת ההזדהות המצרית עם הפלשתינים; בעודו מגלה סובלנות כלפי הפגנות תמיכה במצרים נגד ישראל ואלומות פלשתיניות מבוקרת בשטחים, שלל מובארק פעמים אחדות את האופציה של מלחמה ערבית כוללת נגד ישראל.²¹ דהיינו, האינתיפאדה סיפקה למצרים אסטרטגיה חלופית למלחמה כוללת – מעין מלחמת התשה באמצעות הפלשתינים נגד ישראל, מתוך ציפייה סמויה כי אלימות זו תחולל "מציאות חדשה בכל הרמות".²² אף שמלחמה-רבתי לא נכללה בין קלפיו המוצהרים של מובארק, הנשיא המצרי לא החמיץ הזדמנויות להשמיע איומים מרומזים על אודות "כניסה למנהרת הבלתי נודע".²³ (מן הראוי לזכור כי מובארק היה שותף לתוכנית ההונאה המצרית שקדמה למלחמת יום הכיפורים ב-1973). החזרת השגריר המצרי מישראל בנובמבר 2000 תאמה אפוא את מסגרת הפרמטרים של עימות מבוקר לא-מלחמתי עם ישראל. בעקבות צעד מצרי זה, ביטא העיתון המצרי אל-אהראם את מה שהיה זה מכבר לחלק בלתי נפרד מן הפרדיגמה המצרית של השלום עם ישראל מאז נחתם:

המנהיגים הישראלים נכשלו בהבנתם כי מצרים אינה יכולה להסכים לכך שישראל נהנית מן הדיבידנדים של השלום בעודה נלחמת בעם הפלשתיני... מצרים אינה מתווכ נייטרלי או צד בתהליך השלום הישראלי-ערבי. היא בעיקר צד ערבי והתומך העיקרי בפלשתינים...²⁴

בין תפארת למציאות

אייה זו של היחסים עם ישראל, שהיא נחלת מרבית המנהיגים הפוליטיים של מצרים וכן האינטלקטואלים שלה, נובעת בין היתר מתחושה עמוקה של תסכול נוכח המציאות היומיומית, הניצבת בניגוד בולט לתפארת עברה ההיסטורית של מצרים, ולזיכרונות מנהיגותה הפאן-ערבית מן העבר הקרוב יותר בעת החדשה. פואד עגימי, בספרו **ארמון החלומות של הערבים – אודיסיאה של דור**, תיאר, מתוך תובנה עמוקה, את הפסיכולוגיה הקולקטיבית המצרית: "בלבם של החיים במצרים נעוצה תחושת אכזבה קשה. גאוות מצרים המודרנית הנה גדולה לאין שיעור מהישגיה... לא ניתן להתעלם מן הפער בין תודעתה העצמית של מצרים לבין אופן תפקודה".²⁵ מנהיגי דעת הקהל במצרים חוששים כי מצרים, המעורטלת מיומרות מנהיגותה האזורית והבינערבית, תהפוך למדינה שולית בעולם השלישי. דפוס חשיבה זה עלול

²¹ הארץ, 12.10.2000, הארץ, 19.10.2000.

²² Ibrahim Nafi, "Barak Unmasked", *Al-Ahram Weekly*, Dec.28, 2000-Jan. 3, 2001, issue No. 514.

²³ Daniel Pipes, *Jerusalem Post*, Dec.12, 2000.

²⁴ *Mideast Mirror*, (daily, London), Nov.11, 2000.

²⁵ Fouad Ajami, *The Dream Palace of the Arabs – A Generation's Odyssey*, N.Y. Pantheon Books, 1998, p. 221; quoted in Ami Ayalon, "Egypt's Quest for Cultural Orientation", *Data and Analysis*, Dayan Center, Tel-Aviv University, 1999, p. 18.

²⁶ Moshe Sasson, *ibid.*

²⁷ *Mideast Mirror*, March 28, 2000; *Al-Ahram Weekly*, Sep.14-20, 2000, issue No. 499.

²⁸ תומס פרידמן, הארץ, 1.2000. 31 (מתורגם מניו-יורק טיימס).

התרבותית, הדתית, נוכח מה שהם מפרשים כאילוץ הגלובליזציה, שהיא בעיניהם בבחינת ׳ע הכרחי, במקום לראות בה הזדמנות להרחבת חירויותיהם.²⁸ החשש המצרי מן הגלובליזציה מזוהה בשיח היומיומי הציבורי, ובמיוחד בזה של החוגים האיסלמיים הקיצוניים, עם שלילת הנרמול של יחסי מצרים וישראל. לדידם, שני תהליכים אלה יעניקו לישראל יתרון ברור ועלולים לדחוק את מצרים לפינה.²⁹

ההאטה הכלכלית הגלובלית וההלם שבעקבות פיגועי ה-11 בספטמבר 2001, השפיעו באורח חמור על הכלכלה המצרית. היא סובלת מירידה חדה בהיקף התיירות, ממחירי נפט נמוכים ומירידה בהכנסות מתעלת סואץ ומתקבולי העובדים המצריים בחו"ל. בנוסף, שלטונות מצרים עדיין מתמודדים בהצלחה מועטה עם הבעיה הכרונית של גידול מהיר באוכלוסייה נוכח משאבי טבע מוגבלים יחסית. כיום, שיעור הריבוי הטבעי במצרים נאמד ב-1.3 מיליון נפש לשנה. הנשיא מובארק, שהטיל את מלוא יוקרתו על השגת יציבות כלכלית ושיפור מתמיד של כלכלת ארצו, תוך שאיפה להפוך את מצרים ל"נמר הנילוס" (כחיקוי ל"נמרי אסיה"), נכשל בהנחלת רפורמה כלכלית הכוללת הסרת פיקוח מן המשק המצרי והפרטתו. למרות הודאתה של קהיר כי תפקודה הכלכלי בשנים האחרונות היה פחות טוב מכפי שדווח על-ידי קברניטי הממשל, רוב המשקיפים מעריכים כי המצב גרוע עוד יותר. נוכח גלישתה של מצרים במדרון הכלכלי, "הכתיר" אותה כתב-העת אקונומיסט הבריטי בראשית 2002 בתואר הלא מחמיא: "תננין נטול שיניים".³⁰

בקרב קבוצות ומגזרים רחבים בחברה המצרית, הפגיעים מבחינה כלכלית וסובלים מאבטלה גוברת, קיימת נרגנות מתמדת כתוצאה מהידרדרות מצבם.³¹ הבדלים קיצוניים בין עושר לעוני רווחים בחברה המצרית, המתנהלת תחת "משטר אנשי עסקים" שבו הביורוקרטים, קציני צבא בכירים ואנשי עסקים חוברים יחדיו לשיתוף פעולה על בסיס נורמות מושחתות.³²

דומה כי הדיסוננס בין האתוס המצרי בדבר היותה של מצרים גורם כוח אזורי בעל השפעה מכרעת, לבין מעמדה הנוכחי למעשה, כמדינה מתפתחת קשת-יום, אינו ברגישור בעתיד הנראה לעין. פואד עגימי מתאר את ההיסטוריה המצרית בעיקרה כחיפוש "סיזיפיי" אחר מודרניזם ועוצמה לאומית.³³

תחזיות קודרות

תקופת מובארק – נוכח המציאות הפנימית העגומה במצרים ומדיניות ה"שלוש" המיינמליסטית שלה כלפי ישראל ב-22 השנים האחרונות, התחזית ליחסים העתידיים בין שתי

המדינות בעשור הראשון של המאה העשרים ואחת – קודרת. בהתבסס על הנחות היסוד הבאות: כינון הסדר כלשהו בין ישראל לפלשתינים יארך עוד שנים, תוך עליות ומורדות; המבוי הסתום בתהליך המדיני מול סוריה יתקבע אף הוא למשך זמן רב, למצער עד להתבססותו של **בשאר אל-אסאד** בשלטונו; הנשיא מובארק ימצה עד תום את תקופת כהונתו הנוכחית ב-2005 – לא צפוי, לפיכך, שינוי חיובי מהותי בפרדיגמה המצרית של יחסי מצרים-ישראל. במקרה הטוב, יישאר בעינו ה"שלוש הקר" הנוכחי, על כל ממדיו. ניתן לשער, ניתן לשער כי גם אם וכאשר יתחדש המו"מ עם הפלשתינים, ואף יושגו במהלכו פתרונות משביעי רצון לשני הצדדים, תחושת היריבות המצרית נגד ישראל והעוינות התרבותית והרגשית כלפיה לא ייעלמו אלא יוסטו לאפיקים אחרים.

מצרים תימנע מנרמול יחסיה עם ישראל ותחתור להפעלת לחץ בינלאומי עליה, לנישולה מכל נכסיה האסטרטגיים. כך נהגה הדיפלומטיה המצרית בשנים 1993-1995, כאשר הדינמיקה של השלום והנורמליזציה בין ישראל למדינות ערב היתה בפריחתה. באותה עת, מצרים העלתה על ראש סדר היום, בפורומים בינלאומיים העוסקים בבקרת נשק, את תביעותיה החותרות לחיסול הפוטנציאל הגרעיני המיוחס על-ידיה לישראל.³⁴ במילים אחרות, נושאים אסטרטגיים שונים עלולים להפוך "בני ערובה" לנכונות המצרית לעצב מחדש את תפישת השלום שלה עם ישראל, גם אם המחלוקות הטריטוריאליות עם הפלשתינים, סוריה ולבנון יבואו על פתרון. המשטר הנוכחי במצרים לא "יעניק" לישראל שלום כולל, אלא אם כן תעוקר ישראל מעוצמותיה האסטרטגיות. **אוסאמה אל-באז**, יועצו הפוליטי הבכיר של הנשיא מובארק, הבהיר עמדה זו, בקובעו: "מצרים לא תקבל את עובדת היותה של ישראל המעצמה הגרעינית היחידה באזור... שלום מלא וכולל הנו ההרתעה היחידה נגד בעלותה של ישראל על ארסנל גרעיני..."³⁵ מומחה מצרי אחר לעניינים אסטרטגיים, המליץ לעולם הערבי לסמוך על אזרחי ישראל הערביים כעמוד תווך עתידי במאבק המתמשך לעקירתה של המדינה היהודית.³⁶

בנוסף להתלהטות העימות המדיני, קיים סיכון, כל עוד ניצב המשטר הנוכחי על מכוננו, של הידרדרות היחסים מ"שלוש קר" למתיחות צבאית, אם כי בעצימות נמוכה, בעקבות הפרה מצרית של חוזה 1979 בכל הנוגע לפירוז חצי האי סיני ו/או בעקבות החלטה אסטרטגית של המשטר, לחתור לבניית יכולת הרתעה גרעינית.³⁷

נכונות הצבא המצרי ומוכנותו לעבור מן המצב הנוכחי של "אי-לוחמה" עם ישראל לעימות צבאי פעיל, הנה מימד הראוי למחקר נפרד שאינו נדון במאמר זה. עם זאת, יוזכר כי שר ההגנה והתעשייה

²⁹ Business Week, Oct. 23, 2000 ; June 2, 2000 ; הארץ, 26.8.2001.

³⁰ Patrick Clawson and Amy W. Hawthorne, "Assessing the \$959 Million in Accelerated Economic Aid to Egypt", Policy Watch, No.591, Jan.7, 2002, Washington Institute for Near East Policy, (Internet version).

³¹ Hanaa Kheir el-Din, "Economic Reform and Internal Stability", Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role, Phebe Marr (ed.), NDU Press, Washington, 1999, p.103 ; Clawson and Hawthorne, ibid.

³² David Hirst, "A Middle Eastern Indonesia in the Making?" Mideast Mirror, Nov. 11, 1999.

³³ פואד עגימי, **ארמון החלומות של הערבים**, שם, ע' 217.

³⁴ אלוף בן, **הארץ**, MECS, 13.4.2000 ; 1994, ibid ;

³⁵ Al-Ahram Weekly, Aug.31- Sep., 2000, issue No. 497.

³⁶ זאב שיף, **הארץ**, 21.11.2001.

³⁷ **הארץ**, 23.6.2002.

הצבאית המצרית, פילדמרשל מוחמד חוסיין טנטאווי, התבטא בעשור שחלף בפורום סגור בדבר הצורך של מצרים להיות ערוכה למלחמה עתידית נגד ישראל. מאוחר יותר הכחיש טנטאווי את הדברים שיוחסו לו ושיבח את חשיבות "השלום האסטרטגי" עם ישראל, אך הבהיר את תפישת השלום שלו באומרו: "השלום אין משמעותו הרפיה ... כל איום על מדינה ערבית או אפריקאית, מהווה איום על ביטחונה הלאומי של מצרים".³⁸ למרות שקיומו של צבא חזק הנו מסורת בעולם הערבי ומעין סמל סטטוס לחוסנו של המשטר, מצרים טרם הבהירה קבל עולם באופן ברור וחד-משמעי מדוע ולאיוזו מטרה מושקע חלק הארי של הסיוע האמריקאי בבניית אחד הצבאות החזקים והמודרניים במזה"ת.³⁹

לאחר מובארק – הסיכון להישנות של עימות מדיני וצבאי בעל עצימות גבוהה בין ישראל למצרים, עלול לגבור לאחר הסתלקותו של מובארק מן השלטון, אם וכאשר מצרים תיכנס לתקופה של אי-יציבות. עד כה נמנע מובארק בעקביות ממינוי סגן-נשיא או מאיתות כלשהו על מועמדו המועדף כירש. יורש זה, שעשוי לעלות מקרב האליטה הצבאית, או אפשר מקרב אנשי האליטה השלטת הנוכחית שאינם אנשי צבא ברקע שלהם, ייאלץ בנסיבות מסוימות, להתייחס בסובלנות רבה לזרמים האיסלמיסטיים במצרים, למצער בראשית דרכו, כדי לשמר ולבסס את יציבות שלטונו מבית. חרף הצלחת השלטון הנוכחי בדיכוי ארגוני הטרור האיסלמי הקיצוניים במצרים, לא נעלמה מן הזירה החברתית מגמת הנהייה אחר האיסלם כחלופה לאידיאולוגיות החילוניות המערביות, שכשלו בפתרון בעיותיה האינהרנטיות של החברה המצרית. אובדן האשליות הציבורי באשר לייעילותן במציאת מזור לתחלואי היומיום של מצרים, הביא לחידוש כוח המשיכה של האופציה הדתית.⁴⁰ ברור, לפיכך, כי לא נעלמו גם הסיבות הסוציו-כלכליות לתחייתו המחודשת של האיסלם הקיצוני. התמודדות המשטר והמדינה עם האתגר שהציב בפניהם האיסלם הקיצוני הוא מן הנושאים העיקריים שעל סדר-היום הציבורי במשך מרבית תקופת כהונתו של הנשיא מובארק. החוקר הנודע ג'ון אספוזיטו התייחס לסוגיה זו בקובעו: "...לתחיית האסלאם הפונדמנטליסטי בימינו, במקורותיו ובגילוייו, יש שורשים חזקים ומעצבים בהווה המצרית... הוא נעשה חלק בלתי-נפרד מן החיים של הזרם המרכזי המתון והחברה [במצרים]".⁴¹ מעורבותם של טרוריסטים-מוסלמים שמוצאם מן המעמד המצרי הבינוני בפיגועי ה-11 בספטמבר והשתלבותם במנהיגות של ארגון "אל-קאעדה", היא תזכורת להשפעה המצרית העמוקה על האיסלם העל-לאומי.

ההקצנה הדתית המכה שורש בקרב הציבור

המצרי, עלולה להוביל את מצרים, בתקופה שלאחר מובארק, לאישקט ולא-יציבות קדם-מהפכניים, בדומה למצב ששרר באיראן ערב מהפכת חומייני ב-1977/8. האם עלולה מצרים להפוך לרפובליקה איסלמית נוסח איראן? אין לשלול תרחיש זה על הסף. מאחר ו'האחים המוסלמים' והארגונים הקיצוניים האחרים שצמחו מקרבם השיגו זה מכבר לגיטימציה חברתית רחבה בקרב הציבור המצרי, הגדלה בהתמדה ואינה מצטמצמת, עשוי כוח המשיכה הפוליטי שלהם להתחזק אף הוא לאחר היעלמותו של מובארק מן הזירה הפוליטית. על רקע נרגנות ציבורית גוברת, קיים פוטנציאל לקריסה חברתית-כלכלית שבעקבותיה ישתר תוהו ובוהו פוליטי. היעלמותו של מובארק עלולה לגרור אחריה את היעלמותם מן הזירה של דמויות מפתח ממעגל מקורבי הנשיאות, דוגמת הפיקוד העליון של הכוחות המזוינים, שרים ובכירים מן המגזר העסקי. בוואקום פוליטי מעין זה, ומתוך דינמיקה מהפכנית אלימה, עלולה לעלות אל פני השטח קואליציית כוחות חברתיים ופוליטיים חדשה ורחבה מקרב המעמד הבינוני והבינוני-הנמוך, הנשענת על תשתיות 'האחים המוסלמים' ותומכיהם. המבנה הסוציו-פוליטי הישן עלול להתמוטט נוכח אתגרי רחוב אלים, מונחה אוריינטציה דתית עמוקה.⁴²

בתרחיש שלאחר-מובארק, שבו פעילי 'האחים המוסלמים' ותומכיהם נאבקים על השלטון עם יריביהם הפוליטיים מן הממסד הנוכחי, עלולה האיבה כלפי ישראל, המובנית עמוק בתודעה המצרית ובשיח הציבורי המצרי, להיות מכנה משותף נמוך ודבק מלכד בין הניצים. והיה ו'האחים המוסלמים', הנמצאים כיום "טכנית" מחוץ לממסד השלטוני, ישיגו לגיטימציה פוליטית וישתלבו בסדר הפוליטי החדש לאחר מובארק, הם עלולים להוות זרז בתהליך הידרדרות היחסים בין ישראל למצרים, עד כדי ביטולו של חוזה השלום.

במקרה כזה, ייתכן שיתוף פעולה בין הצבא לבין 'האחים המוסלמים' ותומכיהם. בניגוד לצבא התורכי, אין הצבא המצרי שומר בהכרח אמונים לאתוס החילוני. למרות היותו מצויד ומאומן זה שנים על-ידי ארה"ב, עלול הצבא המצרי בתוך פרק זמן קצר לשנות את כיוון האוריינטציה שלו נגד בעלי-בריתו ומיטיביו האמריקאיים, בנסיבות הדומות לאלה שאפיינו את איראן בימי האחרונים של השאח. הקצונה האיראנית הבכירה, ממעגל המקורבים לשאח, התגלתה אז כחסרת-אונים במניעת קריסתו של המשטר הישן, בעוד החיילים, הקצינים הזוטרים והנגדים, שרבים מהם התאמנו בארה"ב אך מוצאם החברתי היה מן המעמד הבינוני ומטה, הפכו כהרף עין לראש החץ של "המהפכה האיסלמית".

³⁸ הארץ, 11.11.1999; Hil- lel Frisch, "Guns and Butter in the Egyptian Army", MERIA, Journal vol.5 No.2, June, 2001.

³⁹ Moshe Sasson, "Egypt and Israel: Twenty Years after Peace", Middle East Insight, Jan.-Feb. 2001.

⁴⁰ Ami Ayalon, "Egypt's Quest for Cultural Orientation", Dayan Center, Tel-Aviv, 1999, p. 19.

⁴¹ John L. Esposito, "The Islamic Factor", Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role, Phebe Marr, (ed.), NDU Press, Washington, 1999, pp.47, 57.

⁴² Steven A. Cook, "Egypt - Still America's Partner?" Middle East Quarterly, June 2000.

מייחלים לשלום ולנורמליות, עיפיים מעימותים, מלחמה ושפיכות דמים עם השכנים הערבים – מנהיגי ישראל, מימין ומשמאל, מתייחסים ברובם ברפיון־מה לשלום המעוות עם מצרים, וממעטים להעריך את משמעותו והשלכותיו על יחסיהן העתידיים של שתי המדינות. ההנהגה הישראלית לגווייה הסתגלה לפרמטרים של "שלום קר" המוכתבים זה מעל עשרים שנה על־ידי מצרים, בבחינת מה שהיה הוא שיהיה, תוך הפרזה בהערכת "חשיבותה האזורית" של מצרים וגילויי רגישות מוגזמים ליומרותיו של הנשיא מובארק למלא תפקיד מפתח בייצוב האזור הנפיץ של המזה"ת.

דומה שישראל מניחה כיום, כמובן מאליו, את אי־הפיכותו של השלום הפורמלי שנחתם עם מצרים. הנחה זו מוטלת בספק נוכח מדיניותה של מצרים כלפי ישראל מאז 1979, ומסוכנת, נוכח התמורות הצפויות בצומתי שינוי אזוריים ופנים־מצריים בעשור הנוכחי. לפיכך יהא זה מעניינה של ישראל לנער את "התיק המצרי" ולהעלות את סוגיית היחסים עם מצרים על סדר־היום הציבורי. האם המצב הנוכחי של העדר מלחמה עם מצרים הוא מעין פרזודור המוביל בהכרח אלי שלום נצחי עם שכנתנו מדרום, או שמא הוא בבחינת שביתת נשק זמנית המנוצלת על־ידי מצרים להשגת איזון אסטרטגי עם ישראל, במאמץ לשדרג את העוצמה הצבאית שלה ובמקביל לשחוק את עוצמתה האסטרטגית, ההרתעתית, הכלכלית והפוליטית של ישראל?

ברור לעין כל כי החומה הפסיכולוגית בין ישראל לערבים, שאותה התיימר הנשיא סאדאת להסיר, עדיין ניצבת על תלה, ובחלקה הגדול טרם נהרסה. אין זה סביר לצפות לשינוי ה"פרדיגמה" הישראלית של ההנהגה המצרית הנוכחית, לרבות השאיפה לגמד את ישראל ולהשיבה ל"ממדיה הטבעיים". לפיכך אין להתייחס בביטול ובהינף יד לסיכון שבהתלהטות ה"שלום הקרי" לכדי חידוש העימות בין מצרים לישראל בשנים הקרובות של עשור זה. הגם שאפשרות מלחמה־רבתי בין שתי המדינות, כל עוד מובארק בשלטון, נשללת על־ידו בנחישות, ולו הצהרתית – הבשלתו של תרחיש מעין זה עשויה להתממש בתאוצה גוברת בסמוך להסתלקותו מן הזירה הפוליטית.

במסגרת ההערכה מחדש של יחסי ישראל עם מצרים, כל עוד הנהגתה הנוכחית בשלטון, מן הרצוי לשקול הלימת התייחסותה של ישראל למשקלה הסגולי הריאלי, האזורי והבינלאומי של מצרים כיום, ולא לחשיבותה בעיני עצמה. בין היתר ניתן לצמצם באורח מרבי ביקורי "צמרת" ישראלים בקהיר, ולהבהיר למנהיגי מצרים, כמו גם לממשל בארה"ב, כי שיתופה של מצרים כגורם מעורב בקידום פתרון

לבעיה הפלשתינית, כל עוד היא אינה מתנתקת מחסותה המוחלטת על הרש"פ, אינו בחזקת מובן מאליו. ייתכן שגישה כזו תאלץ את ממשל מובארק לשקול מחדש את מדיניותו, הכורכת התניית הנורמליזציה עם ישראל בכוננות ללכת לקראת מילוי משאלות הפלשתינים. כמורכן תוכל ישראל לנסות ולדרוש ממנהיגי מצרים הנוכחיים לחדול מרטוריקה מסיתה, לעיין מחדש בדוקטרינת הביטחון המצרית, לשנות את תפישת האיום שלהם כלפי ישראל ובעקבות כך לקצץ בממדי הכוחות המזוינים ובחימושם.

במקביל, נוכח העידן שלאחר־מובארק, הקרב ובא, על ישראל להידרך מבחינה צבאית כדי לקדם כל "רעה" העלולה להיפתח מדרום. בהקשר זה רצוי לישראל לנסות ולשכנע את ארה"ב להיות סלקטיבית יותר באספקת מערכות נשק מתקדמות למצרים, אם ברצונה למנוע הישנות התרחיש האיראני, שבמהלכו נפלו מערכות כאלה לידי אנשי המהפכה האיסלמית – שליטיה החדשים של איראן.

כתשומה להערכה מחדש של יחסי ישראל־מצרים ועד להפקת מסקנותיה, רצוי להטות אוזן קשבת לאזהרתו הסמויה של **אמין אל־מהדי**, סופר ופובליציסט ואחד מן האינטלקטואלים המצריים האמיצים הבודדים, בריאיון לעיתונאי ישראלי:

ישראל האמינה שהיא, הדמוקרטית, תוכל לעשות שלום עם משטרים דיקטטוריים. זוהי אשליה ... ישראל שמחה על השלום הזה אך היא משלמת את מחיר אי־הבנת האשליה ... שלטון שאינו רואה בשלום כלי שרת בעבור הציבור, אלא אמצעי לקידום ענייניו הפוליטיים לרצות את המערב או לזכות בנקודות זכות כלכליות, יחזור בו מן השלום כאשר ציפיותיו לא יתגשמו.⁴³

אכן, אין ערובות לשלום נצחי בין עמים, תרבויות ומדינות. קשת האפשרויות בין מלחמה־רבתי לבין חזון השלום האוטופי של נביאי התני"ך היא רחבה ומגוונת. **אבא אבן**, שר החוץ לשעבר של ישראל ומן הדיפלומטים המזהירים של המאה העשרים, הגדיר בתמציתיות את השקפת עולמו על היחסים הבינלאומיים ותפקידה של הדיפלומטיה בספרו **הדיפלומטיה החדשה – יחסים בינלאומיים בעידן המודרני**, לאמור: "מלחמה שנמנעה היא מעין שלום, אולי הסוג האחד והיחיד של שלום שישרור כל עוד תתקיימנה מדינות על פני אדמות..."⁴⁴ היפוך־מה של קביעה זו ניתן להחיל על יחסי מצרים־ישראל; שלום שנמנע ולא התממש אינו אלא סכסוך מזוין פוטנציאלי הנושא בחובו את זרעי המלחמה הבאה. ■

⁴³ צבי בראל, הארץ, 2.10.2001.

⁴⁴ אבא אבן, **הדיפלומטיה החדשה, יחסים בינלאומיים בעידן המודרני**, עידיעות אחרונות, 1985, ע' 305.